

Makale Künyesi (Derleme): Can, Ö. ve Gözel, E. (2022). Dilde kısaltma olgusu: türetimsel biçimbilimin karmaşık bir süreci. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 505-525.

<https://doi.org/10.32321/cutad.1004369>

DİLDE KISALTMA OLGUSU: TÜRETİMSSEL BİÇİMBİLİMİN KARMAŞIK BİR SÜRECİ

Özge CAN¹
Eylül GÖZEL²

ÖZET

Günümüz dilleri için yaygın bir sözcük oluşturma yöntemi olarak nitelendirilen kısaltma, bir sözcük ve/veya öbekte yer alan belirli birimlerin sözcükten çıkarılması süreci olarak tanımlanmaktadır (Plag, 2002, s. 160). Kısaltma işleminin taban biçime uygulanma yolları birbirinden farklı olduğu için bu işlem birden fazla alt süreci kapsayan bir üst süreç olarak değerlendirilmekte, bu da dilde kısaltma olgusunun karmaşık doğasını ortaya koymaktadır. Söz konusu karmaşık doğanın yansıması olarak kısaltma sürecinin altında dizelgelenen alt süreçlerin birbirinden farklı ulamlaştırılması, farklı değiştirgenlerin temel alındığını göstermektedir. Türetimsel biçimbilimin karmaşık bir süreci olan kısaltmaya yönelik bu durum, sürecin özellikle alt işleyiş düzeneklerinin terimleştirilmesinde de genel geçer bir uzlaşma olmamasıyla sonuçlanmaktadır. Bu çalışmada kısaltma; tanımı ve özellikleri, kısaltma türlerine yönelik yapılan ortak ve ayrı ulamlaştırmalar, temel alınan değiştirgenlerle ilgili alanyazın çerçevesinde örneklerle betimlenmiş, dayandıkları ölçütler, değiştirgenler ve ortaya çıkan genel görünüm sentezlenerek tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kısaltma, kısaltma ulamlaştırmaları, başharflleştirme, kısa adlama, kırpma, karma, türetimsel biçimbilim.

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dilbilim Bölümü, Doç. Dr. ozge.can@deu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-2864-2649>

² Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi. gozel.eylul@ogr.deu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-3089-1572>

THE CASE OF ABBREVIATIONS IN LANGUAGE: A COMPLEX PROCESS OF DERIVATIONAL MORPHOLOGY

ABSTRACT

Abbreviation, which is described as a common word formation method for today's languages, is defined as the process of removing certain units from a word and/or a phrase (Plag, 2002, p. 160). Since the ways of applying the abbreviation process to the base form are different from each other, this process is considered as an upper process that includes more than one sub-processes, which reveals the complex nature of the abbreviation phenomenon in the language. As a reflection of the complex nature mentioned earlier, the different categories of sub-processes listed under the abbreviation process show that they were grounded on different parameters. This case of abbreviation, which is a complex process of derivational morphology, result in the fact that there is no general consensus in terminologization of the process, especially in sub-processors. In this study, abbreviations are discussed in terms of definition, features, common and separate categories of abbreviations are described with examples within the framework of the relevant literature, the criteria and parameters they are based on and the general view that emerges is discussed by synthesizing.

Keywords: Abbreviation, categorizations of abbreviation, initialism, acronymy, clipping, blending, derivational morphology.

GİRİŞ

Günümüz dil kullanımının belirgin özelliklerinden biri olan ve sıklıkla çağdaş bir dilsel biçimlenme olduğu varsayılan *kısaltma* (abbreviation) ortaya çıkışı aslında uzun yıllar öncesine dayanan bir işlemdir (Crystal, 2019, s. 130). Kısaltma olarak adlandırılan türetimsel sürecin çıktılarını gönderimde bulunan kısaltmalar, bir sözcüğün ve/veya öbeğin kısaltılmış biçimi olarak tanımlanmakta, oluşum biçimi açısından birbirinden farklılaşan türleri içermesi nedeniyle karmaşık bir türetim süreci olarak değerlendirilmektedir (Plag, 2002, s. 160). Buna göre, kısaltma alanyazında sıklıkla üç türden oluşan bir süreç olarak değerlendirilirken; kimi araştırmacılar bu süreç için ikili ve dörtlü ulamlaştırmalar da önerebilmektedir. Sözgelimi, Quirk vd. (1985), Fandrych (2004) ve Booij (2020) gibi araştırmacılar, *başharfleştirme* (initialism) ve *kısa adlamayı*³ (acronymy) tek bir tür olarak değerlendirerek, başharfleştirme/kısa

³ Alanyazında 'acronymy' olarak kullanılan bu terimin karşılığını oluşturma sürecinde, Kocaman (1990, s. 157) tarafından 'acronym' teriminin karşılığı olarak önerilen *kısa ad* teriminden yola çıkılmış, 'acronymy' terimine kısa adlama denmiştir.

adlama, *kırpma* (clipping) ve *karmadan* (blend) oluşan üçlü bir ulamaştırma önerirken; Pujiyanti vd. (2019), kısaltmayı başharfleştirme, kısa adlama ve kırpmadan oluşan üçlü bir ulamaştırma ile almaktadır. Bu üçlü ulamaştırmadan farklı olarak, Bauer (1983), Plag (2002), Derin vd. (2019) gibi araştırmacılar kısaltma için yalnızca başharfleştirme ve kısa adlamadan oluşan ikili bir ulamaştırma önermekte; McArthur (1988), Crystal (1995, 2003, 2019) gibi araştırmacılar ise kısaltmanın kırpma, kısa adlama, başharfleştirme ve karma olmak üzere dört türü içerdiğini ileri sürmekte; hatta Crystal (2019, s. 39) *tanımlanması güç durumlar* (awkard cases) olarak etiketlediği bir ulamı daha kısaltma kapsamında değerlendirmektedir. Bu durum, araştırmacıların kısaltma sürecini farklı değiştirgenler uyarınca farklı terimler kullanarak ele aldıklarını; ilgili süreç için birbirinden farklı ulamaştırmalar önerdiklerini göstermektedir.

Bütün bu bilgiler, işleyişi gereği karmaşık bir süreç olan kısaltma olgusunun tanımlanması ve ulamaştırılmasına ilişkin alanyazında genel geçer bir uzlaşma olmadığını göstermekte; ilgili sürecin ayrıntılı olarak ele alınması gerekliliğini doğurmaktadır. Buna ek olarak, kısaltma çalışmalarındaki terimleştirmelerde de geniş bir çeşitlilik olduğu gözlemlenmekte, bu da kısaltma terimlerinin ortak bir paydada buluşturulmasının daha uzlaşimsal incelemelere zemin hazırlayacağı düşüncesini akıllara getirmektedir. Bu bilgiler çerçevesinde; bu çalışmada kısaltma olgusunun bütünlük bir biçimde betimlenmesi, kısaltmanın tanımı, özellikleri ve terimleştirilmesi açısından ele alınması, kısaltma türlerine yönelik yapılan ortak ve ayrı ulamaştırmaların sentezlenerek tartışılması amaçlanmaktadır. Ancak, kısaltma türlerinin nasıl ulamaştırıldığını ortaya koymak için ilgili olgunun öncelikle tanımı çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Bu nedenle, öncelikle kısaltma sürecinin tanımından söz edilecek, sırasıyla kısaltma altında dizelgelenen türler, bu türlerin saptanmasına araçlık eden değiştirgenler ve kısaltma türlerine yönelik yapılan ortak ve ayrı ulamaştırmalar sentezlenerek tartışılacaktır.

1. KISALTIMA: TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

Dilde var olan sözcüklerden yeni bir sözcük oluşturma işlemi anlamına gelen ve türetimsel biçimbilimin dillerde rastlanan en yaygın sözcük türetme yollarından biri olan kısaltma, bir sözcüğün ve/veya öbeğin bütünü temsil edecek biçimde kısaltılması işlemine gönderimde bulunmakta; bu işlemin sonunda ortaya çıkan dilsel biçimler de yine kısaltma olarak adlandırılmaktadır (Quirk vd. 1985, s. 1580). Her ne kadar ilgili süreç günümüz dil kullanımında giderek yaygınlaşmasıyla çağdaş bir biçimlenme olarak değerlendirilmeye

eğilimi gösterse de, ortaya çıkışı açısından uzun yıllar öncesine dayanmaktadır (Crystal, 2019, s. 120). Öyle ki kısaltma yoluyla oluşturulan yeni biçimlerin bin yıl öncesine dayandığı bilinmekte, İbranice ve Antik Roma dönemindeki Latince'de görülen kısaltma örnekleri bu savı desteklemektedir. Sözelimi, İbranicede yer alan ve “Kim bizim için cennete çıkacak?” anlamına gelen “*Mi Iolh Luv Hshmilh*” sözcüklerinin kısaltılmış biçimi olan *MILH*; benzer olarak Antik Roma döneminde “Roma Senatosu ve Halkı” anlamına gelen “*Senātus Populusque Rōmānus*” sözcüklerinin kısaltılmış biçimi olan *SPQR* gibi kısaltmaların varlığı, kısaltma süreciyle oluşturulan dilsel birimlerin ne denli eski olduğuna dikkat çekmektedir (Cannon, 1989, s. 99).

Kısaltmaların geçmişten günümüze varlığını birikimsel olarak sürdürmesi, bu sürecin önemli bir özelliğine işaret etmektedir. Dilde ekonomi ilkesi olarak adlandırılan bu özellik, konuşucuların dil düzleminde en az çaba ilkesine uymasını koşullayan bir artırım ilkesine gönderimde bulunmaktadır (Vicentini, 2003, s. 38). İlgili ilkenin işlevi göz önüne alındığında, kısaltmaların bu ilkenin bir getirisi olarak ortaya çıktığı görüşü güçlü görünmektedir; çünkü kısaltmalar daha çok birimle kodlanan anlamı daha az birimle aktarma işlevini yerine getirmektedir (McArthur, 1988, s. 38; Cannon, 1989, s. 169; Crystal, 2019, s. 120). Bu yönüyle kısaltmalar, en az çaba ilkesine uygun olarak dil üretiminde ekonomiyi sağlama işlevi görmektedir, daha açık bir deyişle, uzun bir sözcük ve/veya öbikle aktarılan bir dilsel kodu çok daha kısa bir sözcüğe indirgeyerek sesel yükü azaltmakta ve böylece fiziksel güçten artırım sağlamaya araçlık etmektedir.

Kısaltmaların bilişsel işleme kolaylığı bu tür biçimlerin bir diğer özelliğini oluşturmaktadır. Buna göre, uzun bir dilsel birimim görece kısasını oluşturmak ve oluşturulan yeni biçimle aynı anlamı kodlamak yalnızca sesletimi kapsayan fiziksel güçten değil, işlemeyle kapsayan zihinsel güçten de artırım sağlamaktadır (McArthur, 1988, s. 38; Cannon, 1989, s. 169; Minyar-Belroucheva vd. 2020, s. 27; Booij, 2020, s. 254). Nitekim, bu durum kısaltmaların özgün olan biçimlerine göre daha az zihinsel güç gerektirdiğine; çoklu kodlama içeren bu tür yapıların bilgi aktarımını en iyi biçimde kullanmaya araçlık ettiğine işaret etmektedir (Minyar-Belroucheva vd. 2020, s. 30; Bychkova, 2020, s. 137; Booij, 2020, s. 254).

Kısaltmaların bir diğer özelliği, bu süreçle oluşturulmuş biçimlerde yazımın belirleyici bir etken olmasıdır. Buna göre, özgün biçimdeki kurucuların belirli bölümlerini alarak ilgili biçimin bütününe yansıtan kısaltmalar, hem sesletimin hem yazımın rol oynadığı yapılar olarak diğer türetim süreçlerinden farklılaşmaktadır.

Ne var ki kısaltmaların yazı dizgesine aktarımında bazı değişiklikler gerçekleşmesi olasıdır. Sözgelimi, doğası gereği büyükçül yazıbirimlerle kodlanması beklenen bir kısa ad olan **RADAR (Radio Detection and Ranging)** sözcüğünün günümüzde küçükçül yazıbirimlerle kodlanması, kısaltmaların yazımındaki değişkenliği göstermektedir. Plag (2002, s. 163) tarafından verilen bu örneğin benzer durumlarına Türkçede de rastlanabilir. Örneğin derlem üzerinde yapılacak bir taramada, ÖSS (Öğrenci Seçme Sınavı) gibi bir girinin aratılması hâlinde bu kısaltmanın kimi konuşucular tarafından küçükçül yazıbirimlerle kodlandığı hatta ‘sınavı’ sözcüğünü temsil eden son birimin varlığına karşın konuşucuların ‘*öss sınavı*’ gibi kullanımlarına rastlanabilir (Sarı, 2015, s. 57). Nitekim, kısaltma sürecinin yazı dizgesine kodlanmasına ilişkin bu durum, sürecin devingen ve karmaşık yapısıyla ilişkilendirilebilir.

Buraya kadar aktarılan bilgilerden de anlaşılacağı üzere, dilde var olan sözcüklerin daha kısa biçimlerini oluşturma işlevi gören kısaltma süreci, özellikleri açısından çok yönlü bir görünüm sergilemekte, kendi içerisinde geniş bir çeşitliliği kapsamaktadır. Bu anlamda, ilgili süreç özgün biçime uygulanma yolu açısından belirgin farklılıklar göstermekte, bu farklılıklar da işleyişleri açısından birbirinden ayrılan kısaltma türlerinin ortaya çıkmasını güdülemektedir. Bu çerçevede, kısaltmanın farklı türden kısaltmaları kapsayan bir üst süreç olma özelliği taşıdığını çıkarsamak olasıdır. İlgili sürecin üst süreç olma niteliği taşıması bizi bu sürecin altında değerlendirilen alt süreçleri, başka bir deyişle, türleri betimlemeye yönlendirmektedir. Bu nedenle, bir sonraki bölümde kısaltma türleri olarak değerlendirilen işlemler, öncelikle türler arası ayrımı sağlayan değiştirgenler, ardından alanyazında yapılan tür ulamlaştırmaları çerçevesinde ele alınacaktır.

2. ALANYAZINDA KISALTMA TÜRLERİ

Kısaltma, farklı kısaltma türlerini kapsayan bir üst süreçtir. Alanyazında, kısaltma olarak değerlendirilen türlere ilişkin birbirinden farklı görüşler bulunmakta, bu görüşlerin doğal yansımaları olarak araştırmacılar farklı terimler kullanmayı yeğlemektedir. Kısaltmalara ilişkin terimleştirme ve ulamlaştırmalardaki çeşitlilik, ilgili sürecin çeşitliliğe neden olan görüşler çerçevesinde bütünleşik olarak ele alınması gerekliliğini doğurmaktadır. Şimdi, öncelikle kısaltmalara ilişkin önerilen tür ulamlaştırmalarının belirleyici etkeni olan değiştirgenleri ve ardından bu değiştirgenler uyarınca yapılan kısaltma ulamlaştırmalarını ayrıntılı olarak ele alalım.

2.1. Kısaltma Türlerinin Ulamlaştırılmasında Kullanılan Değiştirgenler

Uzun bir sözcük ve/veya öbeğin tek bir birime indirgenmesine gönderimde bulunan kısaltma işlemi, bu işlemin altında dizelgelenen türlerin belirlenmesi açısından bir tartışma konusu oluşturmaktadır. Nitekim, kısaltma işlemine yönelik bu durum, ilgili işlemin farklı ölçütler çerçevesinde değerlendirilebileceğini sezdirmektedir. Buna göre, araştırmacılar arasındaki değerlendirme farklılıklarını güdüleyen etken temel alınan değiştirgenler ve değerlerle ilişkilidir. López-Rúa (2002, s. 34) tarafından ortaya koyulan ilgili değiştirgenler ve değerler, her bir kısaltma türünün örneklerine uygulanarak kısaltma ulamlarının tanımını yapmak için araştırmacılara yol göstermekte, bununla birlikte, değiştirgenlerin işleyişi, saptanması amaçlanan kısaltma türüne bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Araştırmacı tarafından ortaya koyulan kısaltma değiştirgenleri ve değerleri, aşağıda maddeler hâlinde dizelgelenmektedir.

- i. **Kaynak Biçimin Sayısı ve Türü:** Kısaltma sürecinin uygulandığı birimin biçimsözdizimsel özelliklerini ifade eden bu değiştirgen, 'bir' ya da 'birden fazla' olmak üzere iki değer içerir. Örneğin; *mon* (**M**onday) kısaltması, kısaltma işleminin yalnızca tek bir tabana uygulanması nedeniyle sadece 'bir' değerini temsil ederken; *motel* (**m**otor+**h**otel), *Inbucon* (**I**nternational **B**usiness **C**onsultants') gibi kısaltmalar, ilgili işlemin birden fazla tabana uygulanması nedeniyle 'birden fazla' değerini temsil etmektedir. Benzer olarak, kırpma örneği olan *ad* (**A**dvertisement) yalnızca 'bir' değerini temsil ederken, *ADSL* (**A**symmetric **D**igital **S**ubscriber **L**ine) başharfleştirmesi 'birden fazla' değerini temsil etmektedir.
- ii. **Sonuç Biçimin Sesletimi:** Kısaltma sürecinin uygulanması sonucunda ortaya çıkan yeni birimin sesletimini ifade eden bu değiştirgen 'genişlememiş' ve 'genişlememiş' olmak üzere iki değer içerir. Örneğin; *ZIP* (**Z**one **I**mprovement **P**lan), *NATO* (**N**orth **A**tlantic **T**reaty **O**rganization) örnekleri açıklılılarıyla sesletilmeyen kısaltmaları kapsayan genişlememiş değere girerken, *NY* (**N**ew **Y**ork), *TR* (**T**urkey) kısaltmaları doğrudan açıklılılarıyla sesletilen genişlemiş değeri temsil eder.
- iii. **Yazım ve/veya Kodlama:** Kısaltma sürecinin yazımsal düzleme aktarım biçimini ifade eden bu değiştirgen; 'küçükçül yazıbirim', 'büyükçül yazıbirim' ve 'ikisinin birleşimi' olmak üzere üç değer içerir. Sözelimi, *laser* (**L**ight **A**mplification by **S**timulated **E**mission of **R**adiation) kısaltması küçükçül yazıbirim değerini temsil ederken, *SALT* (**S**trategic **A**rms **L**imitation **T**alks) kısaltması büyükçül yazıbirim değerini temsil etmekte; *GENIE*

- (General Electric Network for Information Exchange) kısaltması ise küçükçül ve büyükçül yazıbirimin birleşimini içeren üçüncü değere örnek oluşturmaktadır.
- iv. **Kısaltma Düzeyi:** Kaynak sözcüğün yerini alan yazıbirimlerle ilgili olan bu değiştirgen ‘en çok düzeyden orta ya da en az düzeye’ ve ‘en çok düzeyden sözcüğün tamamına’ olmak üzere iki değer içerir. Örneğin *laser* (**L**ight **A**mplification by **S**timulated **E**mission of **R**adiation) ve *radar* (**R**adio **D**etection and **R**anging) gibi kısaltmalar kaynak sözcüğün yerini alan bir ve/veya iki ilk yazıbirimi içermesi nedeniyle en çok düzeyden orta ya da en az düzeye değerini temsil ederken; *Eximbank* (**E**xport **I**mport **B**ank), *ACCBank* (**A**gricultural **C**redit **C**orporation **B**ank) kısaltmaları *bank* sözcüğünün bütünü içermesiyle ikinci değere örnek oluşturmaktadır.
- v. **Kurucuların Sesel Birleşim Düzeyi:** Kuruculardaki aynı ya da benzer seslerin birleşim düzeyine gönderimde bulunan bu değiştirgen; ‘yüksek’, ‘orta’ ya da ‘en düşük’ olmak üzere üç değer içerir. Örneğin *bombdron* (**b**ombardment **s**quadron) kısaltması, birleştirilen parçalardaki /b/ ve /d/ sesbirimlerinin +patlamalı özellik taşıması nedeniyle ses keşimiyle sonuçlanmakta, bu nedenle yüksek değeri temsil etmektedir. *Brunch* (**b**reakfast **l**unch) karması ise benzer seslerin keşimini içermemesi ancak birleşimin sesletilebilir bir dizi oluşturması nedeniyle orta değeri temsil etmektedir. Son olarak, *Nabisco* (**N**ational **B**iscuit **C**ompany) örneği, kısaltmanın uygulandığı tabandan alınan her bir birimin kendi başına bir seslem oluşturması nedeniyle düşük değere örnek oluşturur.
- vi. **Anlatının Biçimi:** Kısaltma sürecinin uygulanması sonucunda ortaya çıkan birimin biçimini ifade eden bu değer, konuşma ve yazma ya da yalnızca yazma olmak üzere iki değer taşır. Sözelimi, *Dr.* (**d**octor) kısaltması yalnızca yazılı değeri temsil ederken, *BBC* (**B**ritish **B**roadcasting **C**orporation) kısaltması hem yazılı hem sözlü kısaltmaya örnek oluşturmaktadır.

Kısaltma türlerinin ulamlaştırılmasına ilişkin önerilen bu değiştirgenler, türlerin birbirinden ayrılmasını kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte, araştırmacıların kısaltma türlerini belirlerken, yukarıda dizelgelenen farklı değiştirgenlerin farklı değerlerini temel alması sonucunda belirli ayrımlar da ortaya çıkmaktadır. Sözelimi, kaynak biçimin sayısı ve türü olarak adlandırılan değiştirgende yer alan iki değerden birinin seçilmesi, kırpmanın bir kısaltma türü olarak değerlendirilmesinde değişkenliğe yol açabilmektedir. Buna göre, ilgili değiştirgende yalnızca ‘bir’ değerini temel alan bir araştırmacı, kısaltmanın tek bir dilsel birime uygulanması sonucunda oluşan

kırpmayı da kısaltma türü olarak değerlendirirken; bu değiştiren için ‘birden fazla’ değerini temel alan bir araştırmacı, kırpmayı kısaltma türü olarak değerlendirmeyecektir. Nitekim, bu durum kısaltma türlerinin ulamlaştırılmasındaki farklılıkların, farklı değiştirenlerin farklı değerlerinin ölçüt olarak belirlenmesi sonucunda ortaya çıktığını göstermektedir. Kısaltma türlerinin saptanmasına araçlık eden değiştirenler ve değerlere ilişkin verilen bu bilgilerden sonra, bir sonraki bölümde alanyazından alınan bilgiler çerçevesinde kısaltma türleri ve ilgili türlerin ulamlaştırılması ele alınacaktır.

2.2. Kısaltma Türleri

Kısaltma sürecinin alanyazında nasıl ulamlaştırıldığına yönelik bir alanyazın taraması yapıldığında, daha önce de sözünü ettiğimiz gibi bu ulamlaştırmaların birbirinden farklılaştığı görülür. Buna göre, bazı ulamlaştırmalar belirli açılardan birbiriyle örtüşürken, kimileri birbirinden kesin sınırlarla ayrılmaktadır. Çalışmamızın amacının türetimsel biçimbilimin karmaşık bir süreci olan kısaltmalara ilişkin ortaya koyulan ulamlaştırmaları da bütünlük olarak betimlemek olduğu göz önüne alındığında, bu ulamlaştırmaların sentezlenerek ele alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak, kısaltma türlerinin alanyazında nasıl ulamlaştırıldığı konusuna geçmeden önce ilgili türlerin tanımlanması gerekmektedir. Şimdi kısaltma işlemin doğasına koşut olarak işleyen türleri ele alalım.

Başharfleştirme

Alanyazında ‘*initialism*’ ve ‘*alphabetism*’ terimlerinin karşılığı olarak kullanılan, kimi araştırmacılarca (örn. Bauer, 1983; Raith ve Gusdian, 2018) doğrudan ‘*abbreviation*’ terimiyle de karşılanan başharfleştirme, kısaltmanın en sık karşılaşılan türüdür (Plag, 2002, s. 161). İlgili süreç, bir sözcük dizisindeki kurucuların ilk yazıbirimlerinin alınmasıyla gerçekleştirilmekte, süreç sonunda ortaya çıkan yeni biçim sözcük gibi sesletilmemektedir. Başka bir deyişle; kısaltmanın bir türü olan başharfleştirme, oluşturulan sözcüğü kodlayan yazıbirimlerin temsil ettiği seslerin ayrı ayrı sesletildiği türden kısaltmalara gönderimde bulunmaktadır (Quirk vd. 1985, s. 1580; McArthur, 1988, s. 38). Buna göre, başharfleştirmenin tipik özelliğini taşıyan bazı örnekler aşağıda gösterilmektedir (Plag, 2002, s. 162).

(1) *İngilizce*

CIA <	Central Intelligence Agency	→ ilk yazıbirimler
FBI <	Federal Bureau of Investigation	→ ilk yazıbirimler
USA <	United States of America	→ ilk yazıbirimler

Tipik örneklerden de anlaşılacağı üzere; başharfleştirme yoluyla oluşturulan sözcükler sıklıkla büyükçül yazıbirimlerle kodlanmaktadır. Ancak ilgili türün, (i) hem büyükçül hem küçükçül yazıbirimlerle, (ii) sözcüğün yalnızca ilk yazıbirimiyle, (iii) büyükçül yazıbirim ve sayı birleşimiyle kodlanan örneklerine de rastlanabilmektedir. Sözgelimi, 'Federal Bureau of Investigation' öbeğinin ilk yazıbirimlerinden oluşturulan *FBI* kısaltması, başharfleştirmenin büyükçül yazıbirimlerle oluşturulan ve ilgecin silindiği bir örneğini temsil ederken, 'Assessment for Learning' öbeğinden oluşturulmuş *A/L* kısaltması başharfleştirmenin hem büyükçül hem küçükçül yazıbirimlerle oluşturulmuş bir örneğidir. Benzer olarak, Türkçede *cilt* için *C*, *eczane* için *E* yazıbirimlerinden oluşturulmuş kısaltmaların kullanılması, ilgili türün sözcüğün yalnızca ilk yazıbirimiyle oluşturulmuş örneklerini temsil ederken; 'ilk dil', 'ikinci dil' anlamına gelen *D1*, *D2* gibi kısaltmalar başharfleştirmenin büyükçül yazıbirim ve sayı birleşimiyle oluşumunu örneklendirir (Pujiyanti vd. 2019, s. 17-19).

Kısa Adlama

Kısaltma sürecinin bir diğer alt türü olan ve alanyazındaki 'acronymy' teriminin karşılığı olarak kullanılan kısa adlama, sıklıkla bir sözcük dizisinde yer alan sözcüklerin ilk yazıbirimlerinin alınmasıyla gerçekleştirilen kısaltma türüne gönderimde bulunmaktadır. Ne var ki ilgili süreç bu açıdan başharfleştirmeye benzer bir süreç gibi görünmekle birlikte, sesletim açısından başharfleştirmeden farklılaşır. Buna göre, bir kısaltmanın kısa ad türüne girebilmesi için oluşturulan yeni sözcüğün başharfleştirmenin aksine, yazıbirimlerin temsil ettiği bir dizi ses olarak değil doğrudan bir sözcük gibi sesletilmesi beklenir. Nitekim, bu durum kısa adlama yoluyla oluşturulacak sözcüğün sesletim ölçütünü karşılayabilmesi için kimi serbestlikleri de beraberinde getirmektedir. Sözgelimi, bazı kısa adlar sözcüklerin yalnızca ilk yazıbirimlerinden oluşturulurken, bazıları sözcüklerin birden fazla yazıbirimini ve/veya seslemine içerebilmektedir. Benzer olarak, bazı kısa adlar sözcük dizisindeki tanımlıkların ve/veya ilgeçlerin yazıbirimlerini kurucu birim olarak alırken, bazıları bu tanımlıkları göz ardı etmektedir (Bauer, 1983, s. 237). Kısa adlamanın bu özelliklerini temsil eden bazı örnekler şöyledir:

- (2) *İngilizce*
SALT < Strategic Arms Limitation Talks → ilk yazıbirimler
HILAC < Heavy Ion Linear Accelerator → ilk seslem
GRAS < Generally Recognized As Safe → +ilgeç
FIST < Federation of Inter-State Truckers → -ilgeç

Tipik örneklerinde de görüldüğü üzere, sözcük dizisindeki ilk yazıbirimlerle oluşturulan kısa adlar kimi zaman oluşturulan yeni biçimin sözcük gibi sesletilebilmesi için özgün biçimde yer alan başka yazıbirimlerin de ilgili kısaltmaya dahil edilmesiyle oluşturulabilir. Kısa adlamanın bu özelliği Arvin kısa adıyla örnekendirilebilir (Bauer, 1983, s. 238). Buna göre, ‘*Army of the Republic of Vietnam*’ öbeğinden oluşturulan *Arvin* ilk iki sözlüksel sözcüğün ilk yazıbirimini almakla birlikte son sözlüksel sözcüğün ilk seslemine alıp üçüncü sesleminden de bir yazıbirimi kısa ada dahil etmekte ve böylece sözcük gibi bir kısaltma oluşturmaktadır. Kısa adların oluşumundaki bu etken Türkçede de gözlemlenebilir. Örneğin; ‘*Askerî Elektronik Sanayii*’ öbeğinden oluşturulmuş *AELSAN* kısa adı, özgün biçimde yer alan sözcüklerden iki-üç yazıbirim almakta böylece *AES* gibi Türkçenin ses kümesine uymayan bir başharfleştirme yerine, doğrudan sözcük gibi sesletilen bir kısa ad oluşturmaktadır. Sesletimi açısından başharfleştirmeden farklılaşmakla birlikte yazımsal açıdan sıklıkla büyükçül yazıbirimlerle kodlanması nedeniyle başharfleştirmeyle koşutluk gösteren kısa adlar, kimi zaman yukarıda da örneklediğimiz *radar* (**R**adio **D**etection and **R**anging), *laser* (**L**ight **A**mplification by **S**timulated **E**mission of **R**adiation) gibi örneklerden de anlaşıldığı üzere küçükçül yazıbirimlerle de kodlanabilmektedir (Plag, 2002, s. 163). Nitekim, kısa adların küçükçül yazıbirimle kodlanma eğilimi olarak nitelendirebileceğimiz bu özelliği, kısa adların yerleşikleşme ve sözlükselleşme potansiyeliyle ilişkilendirilebilir.

Kırpma

Alanyazında yer alan ‘*clipping*’ teriminin karşılığı olarak kullanılan kırpma, basit ya da karmaşık bir sözcükte yer alan bir ve/veya birden fazla seslemin sözcükten çıkarılması yoluyla gerçekleştirilen kısaltma türüne gönderimde bulunmaktadır (McArthur, 1988, s. 39). İlgili çıkarma işleminin uygulanması sonucunda ortaya çıkan yeni birim, tıpkı diğer kısaltma türleri gibi özgün biçimin bütün anlamını temsil etmektedir. Bu özellikleri temsil eden kırpma örnekleri (3) ve (4)’te gösterilmektedir (Booij, 2020, s. 254-255).

- (3) *İngilizce*
phone < **telephone** → son seslem
ad < **advertisement** → ilk seslem
- (4) *Hollandaca*
fysio < **fysio**-therapie → bileşiğin bağlı
doctoraal < **doctoral** examen → bileşiğin bağlı

(3) ve (4) örneklerinde görüldüğü gibi, sözcüğün ilk ve/veya son seslemine uygulanmakla birlikte doğrudan bileşik bir sözcüğün *bağılına* (dependent) uygulanabilen kırpma işlemi, sıklıkla *sondan kırpma* (apocope) ve *baştan kırpma* (procope) biçiminde uygulanır. Bununla birlikte, kırpma işleminin sözcüğün her iki ucuna da uygulandığı bazı biçimlenmelere de bulunur. Sözcüğü, 'fridge' kısaltmasının özgün biçimi olan *refrigerator* sözcüğüne bakıldığında, kırpma işleminin sözcüğün her iki ucuna da uygulandığı görülmektedir. İlgili işlemin sözcüğün orta bölümünün korunduğu bu türünün yanı sıra aynı işlemin sözcüğün ortasının kırılmasını içeren bir türü daha bulunmaktadır. *Ortadan kırpma* (syncope) olarak adlandırılan bu kırpma süreci de 'maths' ve 'gents' sözcüklerinin özgün biçimleri olan *mathematics* ve *gentlements* örneklerinde görülebilir. Buna göre, her iki örnekte de kırılan bölümler sözcüğün ortası olup sözcüğün baş ve son bölümlerinden bir kısaltma oluşturulmuştur (Bauer, 1983, s. 233; Crystal, 2019, s. 120).

Karma

Alanyazında Quirk vd. (1985), McArthur (1988), Crystal (1995, 2003, 2019), López-Rúa (2002), Fandrych (2004) ve Booij (2020) gibi araştırmacılar tarafından bir kısaltma türü olarak değerlendirilen karma, en az iki tabanın belirli bölümlerinin sözcükten çıkarılması ve bu çıkarma işleminin ardından kalan bölümlerin bir araya getirilmesi yoluyla gerçekleştirilen kısaltma türüne gönderimde bulunur. Karma olarak adlandırılan bu kısaltma türüne ilişkin bazı örnekler (5)'te gösterilmektedir.

- (5) *İngilizce*
brunch = **breakfast** + **lunch**
heliport. = **helicopter** + **airport**
Eurovision = **European** + **television**

(5)'te yer alan karma örneklerinde görüldüğü gibi karma birden fazla sözcüğün varlığını gerektirmekte, her iki sözcükten de belirli birimlerin çıkarılması ve geriye kalan birimlerin birleştirilmesini içermektedir. Ancak, işleyişi açısından kısaltmanın doğasına koşutluk gösteren bu sürecin bir kısaltma türü olup olmadığı alanyazında tartışmalı olarak değerlendirilmektedir. Bunun nedeni kimi araştırmacıların (örn. McArthur, 1988, s. 39) karmanın temel işlevini diğer kısaltma türlerinin aksine var olan bir sözcüğün daha kısa biçimini oluşturma ile değil, yeni sözcük oluşturmaya ilişkilendirmeleridir.

Alanyazında kısaltma türlerini; tanımları, özellikleri ve örnekleriyle ele aldığımız bu bölümün ardından şimdi bunların hangi

araştırmacılar tarafından nasıl ulamlaştırıldığını tartışmalı değerlendirmelerle ele alalım.

2.3. Eğilimler Çerçevesinde Alanyazındaki Ulamlaştırmalar

Kısaltma türlerine yönelik yapılan ulamlaştırmaların birbirinden farklılaşmasına çalışmanın başlangıcından bu yana pek çok kez kısaca değinmiştik. Şimdi, alanyazındaki ulamlaştırmalarda yer aldığı görülen kısaltma türlerini tanımlı, özellikleri ve örnekleri çerçevesinde betimlediğimize göre bu türlerin alanyazında nasıl ulamlaştırıldığını tartışabiliriz. Buna göre, alanyazında ilgili türlerin tümünü kısaltma olarak değerlendiren araştırmacılar olduğu gibi bu türlerin bazılarını kısaltma dışında bırakan araştırmacılar da bulunmaktadır. Bununla birlikte, kimi araştırmacılar bazı türleri eşdeğer olarak değerlendirirken, kimi araştırmacılar bu türlerin ayrı olarak değerlendirmektedir. Bu çerçevede, alanyazında kısaltma türlerinin ulamlaştırılması üzerine aşağıda maddeler hâlinde dizelgelenen beş temel eğilimin olduğu gözlemlenmektedir.

- i. Kısaltmayı kırpma, başharfleştirme, kısa adlamayı kapsayan bir süreç olarak değerlendirme
- ii. Kısaltmayı kırpma, başharfleştirme/kısa adlama ve karmayı kapsayan bir süreç olarak değerlendirme
- iii. Kısaltmayı kırpma, kısa adlama, başharfleştirme ve karmayı kapsayan bir süreç olarak değerlendirme
- iv. Kısaltmayı kısa adlama ve başharfleştirmeyi kapsayan bir üst süreç olarak değerlendirme
- v. Kısa adlama ve başharfleştirme süreçlerini birlikte değerlendirip üst süreci bu iki türden biri olarak adlandırma

Kısaltmaların ulamlaştırılmasına ilişkin alanyazında yer aldığı saptanan bu beş temel eğilim, hangi sürecin kısaltma olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği açısından birbirinden farklılaşmaktadır. Bununla birlikte, tek bir eğilim altında toplanan bazı ulamlaştırmaların da kendi içerisinde belirli ayırım noktaları içerdiği, bu ayırım noktalarının ise kısaltma türünün adlandırılmasına yansıdığı görülmektedir. İlgili eğilimler, kendi içerisindeki ayırımları da yansıtacak biçimde aşağıda ele alınmaktadır.

Kısaltmanın kırpma, kısa adlama ve başharfleştirme olmak üzere üç süreci içerdiğini belirten bu eğilim Pujiyanti vd. (2019) tarafından yapılan çalışmada görülmektedir. Bu eğilime göre, kısaltma uzun bir sözcük ve/veya öbeğin daha kısasını oluşturma amacıyla uygulanan bir işlemdir ve kırpma, başharfleştirme ve kısa adlama türlerini kapsar. Ancak, bu eğilimde kısaltma türleri olarak önerilen kırpma, başharfleştirme ve kısa adlamanın farklı terimlerle karşılandığı ve

kendi içerisinde farklı ulamlaştırıldığı görülmektedir. Buna göre, Pujiyanti vd. (2019), kısaltmanın kısa adlama ve başharfleştirme olmak üzere iki türe ayrıldığını ileri sürmekte, kısa adlama ulamında yalnızca sözcük gibi sesletilen kısaltmalara yer vermektedir. Araştırmacılar, başharfleştirmeyi ise kendi içerisinde *başharfleştirme kısaltması* (initialism abbreviation) ve *kısalama kısaltması* (shortening abbreviation) olarak ikiye ayırmaktadır. Buna göre, başharfleştirme kısaltması ulamının altında sözcük gibi sesletilmeyen kısaltmalara yer verilirken, kısalama kısaltması olarak terimleştirilen ulamın sözcüğü basit ve kısa yapma işlevini gören kırpmaları kapsadığı ileri sürülmektedir. Kısaltma terimi ve içeriğine yönelik bu değişikliğe karşın bu eğilimin temel özelliği kısaltmanın kırpma, başharfleştirme ve kısa adlama türlerini içerdiğinin ileri sürülmesi, karmanın bu sürecin dışında değerlendirilmesidir.

Kısaltmanın kırpma, başharfleştirme/kısa adlama ve karmayı içerdiğini ileri sürmeleri açısından bir önceki ulamlaştırmadan farklılaşan üç temel süreçli kısaltma eğiliminin de kendi içerisinde iki farklı eğilim sergilediği görülmektedir. Buna göre ilgili eğilim, başharfleştirme ve kısa adlamanın tek bir ulam olarak ele alınması açısından birbirinden farklılaşır. Daha açık bir deyişle; kimi araştırmacılar başharfleştirmeyi kısa adlama türünün altında değerlendirirken, kimileri kısa adlama türünü başharfleştirmenin altında değerlendirmekte; bu anlamda, başharfleştirme ve kısa adlama terimlerinin geniş ve/veya dar kapsam alması açısından birbirinden farklılaşmaktadır. Sözelimi, Quirk vd. (1985), Fandrych (2004) ve Booij (2020) gibi araştırmacılar başharfleştirmenin kısa adlamasının bir türü olduğunu belirtirlerken, López-Rúa (2002), kısa adlamanın bir başharfleştirme türü olduğunu ileri sürmektedir. Başharfleştirme ve kısa adlamasının kapsamına ilişkin görülen bu farklılığa karşın araştırmacıların ulamlaştırmalarında görülen ortak nokta, kısaltmanın bir üst süreç olarak kırpma, başharfleştirme/kısa adlama ve karmayı içermesi, üç temel süreçten oluştuğunun ileri sürülmesidir. Ne var ki kısaltma altında dizelgelenen türler açısından örtüşme gösteren bu ulamlaştırmalarda kullanılan terimler de birbiriyle her zaman örtüşmemektedir. Sözelimi, López-Rúa (2002, s. 31) kırpma, başharfleştirme ve karmaları dahil ettiği kısaltma ulamını kendi terimiyle kısalama olarak adlandırırken, Fandrych (2004, s. 19) sözcük gibi sesletilebilirlik koşulunu yerine getiren kısa adlamaları *seslemik kısa adlar* (syllabic acronyms) ve *uygun kısa adlar* (acronyms proper) olarak adlandırır. Kısaltma teriminin kullanımı konusunda bundan daha temel bir farklılık ise, Booij (2020, s. 254) tarafından verilen örneklerde görülmektedir. Buna göre, araştırmacı kısaltma için her ne kadar kırpma, kısa adlama, başharfleştirme ve karma süreçlerinin tümünden örnek verse de, İngilizcede *abbreviation*

olarak kullanılan kısaltma teriminin karşılığında yalnızca kırpma sürecini temsil eden örnekler kullanılmaktadır. Sözgelimi, Almandan alınan ve 'üniversite' anlamına gelen 'Universität' sözcüğünün kırılması yoluyla oluşturulan *Uni* kısaltması araştırmacı tarafından doğrudan kısaltma olarak etiketlenmekte, bu nedenle kısaltma ve onun bir türü olan kırpma arasındaki ayrımın sınırlarını belirsizleştirmektedir.

Kısaltmayı kırpma, kısa adlama, başharfleştirme ve karmayı kapsayan bir üst süreç olarak değerlendiren ulamlaştırmalar, başharfleştirme ve kısa adlamayı birbirinden ayırmaları açısından önceki ulamlaştırma eğiliminden farklılaşmakta, kısaltma için dört tür önermektedir. McArthur (1988), Crystal (1995, 2003, 2019) gibi araştırmacıların çalışmalarında görülen bu eğilim, başharfleştirme ve kısa adlama arasındaki sesletim farkı nedeniyle onları tek bir ulamda değerlendirmemeye dayanmaktadır. Bu anlamda, başharfleştirmeyi yazım tabanlı olarak değerlendiren araştırmacılar, ilgili süreci sesletim tabanlı olan kısa adlamadan ayırmaktadır. Ancak, kısaltmayı dört türden oluşan bir üst süreç olarak değerlendirmeleri açısından birbiriyle ortak bir paydada buluşan bu eğilimin içerisinde de belirgin farklılıklar görülmektedir. Sözgelimi, Crystal (2019, s. 130) ilgili dört temel ulama ek olarak tanımlanması güç durumlar olarak etiketlediği bir ulam daha önermekte, bu ulam altında kırpma, başharfleştirme, kısa adlama ve karma süreçlerine doğrudan örnek oluşturmayan kısaltmalara yer vermektedir. Örneğin; İngilizcede '*Unidentified Flying Object*' öbeğinden türetilen *UFO* kısaltmasını bu kapsamda değerlendiren araştırmacı, ilgili biçimin hem /ju:ef'oo/ biçiminde hem de /ju:fəo/ biçiminde bir sözcük gibi sesletilebilmesi nedeniyle bu türün tanımlanmasının güç olduğunu belirtmektedir. Benzer bir farklılık olarak McArthur (1988, s. 39), karmaları her ne kadar kısaltma türü olarak değerlendirse de ilgili türün kısaltmaların doğasına uygun olmayarak kısaltılmış bir biçim oluşturma amacından çok, sözlükçeye yeni birim ekleme amacıyla oluşturulduğunu belirtmekte; karmaların kısaltma olma durumu açısından belirsiz dağılımına dikkat çekmektedir.

Kısaltmayı kısa adlama ve başharfleştirmeyi kapsayan bir üst süreç olarak ulamlaştırma eğilimi, kırpma ve karma süreçlerini kısaltmadan bağımsız türetim süreçleri olarak değerlendirmektedir. Buna göre, Bauer (1983), Plag (2002) ve Derin vd. (2019) tarafından yapılan çalışmalarda görülen bu ulamlaştırma, sesletim ve yazım açısından dağılım farkı gösteren kısa adlama ve başharfleştirmenin kısaltma türleri olduğu konusunda ortak paydada buluşmakta; alanyazındaki diğer araştırmacılar (örn. Quirk vd. 1985; McArthur, 1988; Crystal, 1995, 2003, 2019) tarafından kısaltmanın başka türleri

olarak değerlendirilen kırpma ve karmayı kısaltmanın dışında tutmaktadır.

Kısaltmaların ulamlaştırılmasına ilişkin gözlemlenen son eğilim kısa adlama ve başharfleştirme türlerini birlikte ulamlaştırıp üst süreci doğrudan kısaltma olarak değil, bu iki türden biri olarak adlandırma eğilimidir. İlgili eğilim, ulamlaştırmada kullanılan ve kapsayıcı olduğu öngörülen terimlerin birbirinin tam tersi olması açısından çeşitlilik göstermekte, bununla birlikte kısaltma teriminin sınırları açısından önceki ulamlaştırmalardan farklılaşmaktadır. Bu ulamlaştırma eğiliminin ilk türü olarak değerlendirilebilecek tür, başharfleştirmeyi bir üst süreç olarak kısa adlama ve başharfleştirme türlerinden oluşan bir işlem olarak değerlendirmektir. Denning vd. (1995) ve Harley (2006) tarafından yapılan çalışmalarda görülen bu eğilim, öncekilerin aksine üst süreci kısaltma olarak değil, başharfleştirme olarak belirlemekte ve başharfleştirmenin de yazıbirimlerin temsil ettiği seslerin ayrı ayrı sesletildiği başharfleştirmeler ve doğrudan bir sözcük gibi sesletilen kısa adlamalar olmak üzere iki türe ayrıldığını ileri sürmektedir. Buna ek olarak, başharfleştirmeyi üst süreç olarak belirleyen bu eğilim aynı zamanda kısaltma teriminin sınırları açısından da önceki araştırmacılardan farklılaşır; çünkü bu araştırmacılar kısaltma terimi öncekilerin aksine farklı kısaltma türlerini kapsayan bir üst süreç değil, doğrudan yazımsal kısaltmaları kapsayan bir alt süreç gönderimde bulunur. Sözgelimi, yazım düzleminde yazıbirimlerle kodlanmasına karşın sesletim sırasında doğrudan açılımlarıyla sesletilen *Dr. (Doctor)*, *ME (Middle English)* gibi biçimleri kısaltma terimiyle etiketleyen araştırmacılar, bu örneklerden de anlaşılacağı üzere kısaltma teriminin sınırlarını yalnızca yazım üzerinden değerlendirmektedir (Denning vd. 1995, s. 59-60). Alanyazında kısa adlamalar ve başharfleştirmeleri tek bir ulamda değerlendirmekle birlikte üst süreci kısa adlama olarak belirlemesi açısından bundan farklılaşan bir eğilim daha bulunmaktadır. Fromkin vd. (2003) ve Yule (2006) tarafından yapılan çalışmalarda görülen bu ulamlaştırmının ortak noktası ise üst sürecin kısa adlama olarak belirlenmesi; kısa adlamının kısa adlama ve başharfleştirme olmak üzere iki türden oluştuğunun ileri sürülmesidir.

Görüldüğü üzere, kısaltma türlerinin ulamlaştırılması konusunda alanyazında birbirinden farklılaşan görüşler bulunmakta, ilgili türlerin ve bu türleri kapsayan üst terimin adlandırılmasında geniş bir çeşitliliğe rastlanmaktadır. Kısaltma türlerinin ulamlaştırılması ve terimleştirilmesine ilişkin alanyazında var olan bu çeşitlilik ise ilgili olgunun bütünlük olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, bir sonraki bölümde kısaltma türlerine ilişkin yapılan

ulamlaştırmalar bütünleşik olarak değerlendirilecek, ulamlaştırmaların öngördüğü savunular sentezlenerek tartışılacaktır.

TARTIŞMA

Alanyazında kısaltma türlerine yönelik bir önceki bölümde ayrıntılı olarak alınan beş temel eğilimin olduğu gözlemlenmekte; kısaltma türlerinin ulamlaştırılmasına yönelik farklılıklar olduğu görülmektedir. Söz konusu farklılıkların değerlendirilmesi, özellikle iki soruyu akla getirmektedir. Bunlardan ilki başharfleştirme ve kısa adlamanın birlikte tek bir kısaltma türü mü yoksa birbirinden ayrı kısaltma türleri mi oluşturduğu sorusuyken, ikincisi kırpma ve karmanın bir kısaltma türü olup olmadığı sorusudur. Kısaltma türlerinin ulamlaştırılmasındaki farklılıkları güdüleyen ve yamıtlanması gereken soruları doğuran bu durum, her bir türün kısaltma olma durumlarının, alanyazından alınan bilgiler çerçevesinde sentezlenerek tartışılmasını gerektirir.

Alanyazında kısaltma türlerinin ulamlaştırılmasındaki eğilimlerin tümünde başharfleştirme ve kısa adlama türlerinin yer aldığı görülmektedir. Bu durum, başharfleştirme ve kısa adlamanın kısaltmanın değişmez türleri olduğunu sezdirmekte, her iki türün de tartışmasız olarak kısaltmanın türleri olduğunu göstermektedir. Nitekim, başharfleştirmenin kısaltmanın birincil gerçekleşimini temsil ettiği bilgisi göz önüne alındığında, ilgili sürecin kısaltma türü olarak değerlendirilmemesi olanaksız görünmektedir. Benzer olarak; daha kısa bir biçim oluşturmakla birlikte ona sözcük gibi olma niteliği kazandıran kısa adlama süreciyle oluşturulan sözcüklerin de kısaltma türü olarak değerlendirilmesi gerektiği açıktır; çünkü, bu tür dilde var olan sözcüklerin daha kısa biçimlerini yaratmakta, dilde ekonomi ilkesinin bir çıktısı olarak oluşmaktadır. O hâlde, kısaltma türü olmaları açısından uzlaşının sağlandığı başharfleştirme ve kısa adlama türlerine yönelik yamıtlanması gereken soru, bu türlerin bir bütün olarak mı yoksa birbirinden ayrı olarak mı değerlendirilmesi gerektiği sorusudur. İlgili sorunun araştırmacılar tarafından farklı yamıtlandığı görülmektedir. Örneğin; McArthur (1988), Bauer (1983), Crystal (1995, 2003, 2019), Plag (2002), Pujiyanti vd. (2019) ve Derin vd. (2019) gibi araştırmacılar başharfleştirme ve kısa adlamayı birbirinden ayrı türler olarak değerlendirirken; Quirk vd. (1985), Denning vd. (1995), Fromkin (2003), Fandrych (2004), Yule (2006), Harley (2006), Booij (2020) gibi araştırmacıların başharfleştirme ve kısaltmayı tek bir tür olarak değerlendirdikleri, üst terimi bu iki türden biri olarak belirledikleri anlaşılmaktadır. Ne var ki bizce ilgili iki süreç aralarındaki sesletim farkı nedeniyle aynı süreçler gibi ele alınmamalı, süreçler arasındaki sesletim özelliği doğrultusunda

birbirinden ayrı değerlendirilmelidir. Bu anlamda, başharfleştirme ve kısa adlamanın birbirinden bağımsız olarak iki ayrı kısaltma türü oluşturduğu sonucuna varmak daha yetkin bir ulamlaştırma olarak görünmektedir.

Alanyazında kısaltma türlerinin ulamlaştırılmasına ilişkin daha temel bir farklılık, başharfleştirme ve kısa adlamanın aksine kırpmaya ve karmanın bir kısaltma türü olup olmamasına yöneliktir. İlgili iki süreç, kısaltma türü olarak değerlendirilmeleri açısından karşılaştırıldığında araştırmacıların kırpmayı karmaya göre daha sabit bir kısaltma türü olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Buna göre, Quirk vd. (1985), McArthur (1988), Crystal (1995, 2003, 2019), López-Rúa (2002), Fandrych (2004), Booij (2020) gibi araştırmacılar başharfleştirme ve kısa adlamanın yanı sıra hem kırpmayı hem karmayı kısaltma türleri olarak değerlendirirlerken; Pujiyanti vd. (2019) başharfleştirme ve kısa adlamanın yanına yalnızca kırpmayı eklemekle, karmayı ise dışarıda bırakmaktadır. Bu karşılaştırmadan çıkarılacak ilk sonuç kırpmanın sıklıkla kısaltma türü olarak değerlendirilmesine karşın ilgili türün tüm ulamlaştırmalarda yer almamasıdır. Nitekim, daha önce de belirtildiği üzere alanyazında kısaltma için yalnızca başharfleştirme ve kısa adlama türlerini öneren ulamlaştırmalar da bulunmaktadır. Bu durum, kırpmanın taşıdığı kısaltma niteliğini sorgulanabilir hâle getirmektedir. Ne var ki bizce kırpmaya işlemi uygulandığı sözcüğün daha kısa bir değişkesini oluşturması açısından kısaltma sürecinin işleyişiyle koşutluk sağlamakta, böylece kendi başına ayrı bir kısaltma türü olma niteliği kazanmaktadır.

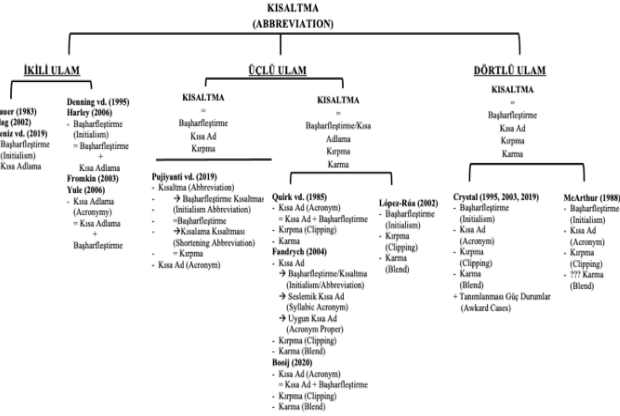
Kısaltma türü olarak değerlendirilmesi açısından kırpmaya kıyasla daha az sıklık gösteren karma, daha karmaşık bir dağılım sergilemekte, ilgili türün kısaltma olma durumu daha tartışmalı görünmektedir. Sözelimi, McArthur (1988, s. 39) karmanın işlevi açısından kısaltmanın doğasıyla tam koşutluk göstermediğini ileri sürmektedir. Bu görüşe göre, karmanın temel işlevi kısaltma sürecinin aksine doğrudan daha kısa biçimler oluşturmak değil, yeni sözcükler oluşturmaktır. Ne var ki bizce karma diğer kısaltma türleriyle koşut işlemekte, kısaltmanın doğasına uygun olarak daha ekonomik biçimi yaratmak için birim silme işlemini içermektedir. Bunun yanı sıra, karmanın doğrudan yeni bir sözcük oluşturma amaçlı uygulandığının, bu yönüyle diğer kısaltma türlerinden ayrıldığıının varsayılması durumunda bazı çatışkaların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Kısaltma türlerinin tümünün birer türetim süreci olduğu bilgisi göz önüne alındığında, bunlardan yalnızca karmanın işlevi açısından sözlükbirim üretmek olduğunu ileri sürmek araştırmacıları yanılgıya götürebilir; çünkü hemen her türetim işleminin sonucunda elde edilen dilsel birim sözcük olma potansiyeli taşımaktadır. Dolayısıyla, bu gibi bir sav

doğrultusunda başharfleştirme, kısa adlama ve kırpma gibi kısaltma türlerinin sözlükçeye yeni birimler kazandırmadığı sonucuna varılacaktır, bu da hatalı bir sonuç olacaktır. Nitekim, tıpkı karmayla oluşturulan *motel* (**m**otor+**h**otel), *modem* (**m**odulator+**d**emodulator) kısaltmaların sözlükselleşmesi gibi kısa adlamayla oluşturulan *laser* (**L**ight **A**mplification by **S**timulated **E**mission of **R**adiation), *scuba* (**S**elf-**C**ontained **U**nderwater **B**reathing **A**pparatus) gibi kısaltmaların da sözlükselleştiği görülmektedir. O hâlde, karmanın sözlükçeye yeni birimler eklemesi ve bunların sözlükselleşmesi nedeniyle kısaltma türü olarak değerlendirilmemesi yine çatışkı yaratacağı; çünkü görüldüğü üzere sözlükselleşme tartışmasız olarak kısaltma türü olarak değerlendirilen kısa adlama için de gerçekleşmektedir. Bu nedenle, karmanın işlevi açısından diğer kısaltma türlerinden farklı bir işlev görmediğini, ilgili türün kısaltma olarak değerlendirilmemesi için geçerli bir neden olmadığını savunmak yanlış olmayacaktır.

SONUÇ

Bir sözcük ve/veya öbeğin daha kısa bir değişkesini oluşturmak amacıyla ilgili biçimden bazı birimlerin çıkarılmasına gönderimde bulunan kısaltma olgusunu ele aldığımız bu çalışmada, söz konusu olgunun karmaşık doğası ayrıntılı olarak ortaya koyulmuştur. Buna göre, kısaltma olgusunun doğasına koşut işleyen alt türleri kapsadığı gözlemlenmiş, ilgili alt türlerin saptanması ve ulamlaştırılmasına ilişkin farklılıkların nedeni incelenmiş, bu farklılıkların araştırmacıların temel aldığı değiştirgenler ve değerlerin ayrılığundan kaynaklandığı gözler önüne serilmiştir. Kısaltma türlerinin ulamlaştırılmasındaki farklılıkları güdüleyen nedenlerin betimlenmesinin ardından, ulamlaştırmalar örtüşme ve ayrışma düzeylerine göre gruplandırılmış; bu gruplandırma sonucunda üç farklı başlık altında değerlendirilebilecek beş temel eğilim olduğu sonucuna varılmıştır. Bu eğilimlerin özeti aşağıda yer alan Şekil 1.'de gösterilebilir:

Şekil 1. Kısaltma Türlerinin Ulamlaştırılması

Kısaltma türlerinin ulamlaştırılmasını temsil eden Şekil 1.'de de sergilendiği üzere, alanyazında kısaltmanın ikili, üçlü ve dörtlü olmak üzere üç biçimde ulamlaştırıldığı, bu ulamlaştırmalarda yer verilen kısaltma türlerinin ise birbirinden farklılaştığı görülmektedir. Buna göre, başharfleştirme ve kısa adlamanın kimi araştırmacılar tarafından (örn. Bauer, 1983; Fandrych, 2004; Raith ve Gusdian, 2018) kısaltma, seslemik kısa ad, uygun kısa ad gibi farklı terimlerle adlandırılmasına karşın kısaltmanın değişmez türleri olarak her ulamda yer aldıkları, kırpma ve karmanın kısaltma türü olarak değerlendirilmesi konusunda ise bu düzeyde bir kesinlik olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak, ilgili iki türün kısaltmanın doğasına koşutluk göstermesi açısından değerlendirilmesinin sonucunda her iki türün de uzun bir dilsel biçimin daha kısa değişkesini yarattığı ve dilde ekonomi ilkesine uygun çıktılar ürettiği öngörülmekte, bu nedenle hem kırpmanın hem karmanın kısaltmanın başka türlerini oluşturduğu sonucuna varılmaktadır.

Sonuç olarak, kısaltma türlerinin ulamlaştırılmasına yönelik uzlaşımsızlıktan yola çıkarak söz konusu olguyu ayrıntılı olarak ele almayı amaçladığımız bu çalışmada, kırpma ve karmanın kısaltma türlerinin dışında bırakılmasının yetkin bir ulamlaştırma olmayacağı sonucuna varılmıştır. Bu gibi bir dışında tutma durumunda ise çalışmanın önceki bölümlerinde sözü edilen çatışkaların engellenemeyeceği öngörülmüştür. Bu öngörü doğrultusunda, kırpma ve karmanın kısaltma türü olarak değerlendirilmemesinin ancak ve

ancak başharfleştirme ve kısa adlamanın da kısaltma türü olarak değerlendirilmemesi durumunda yerinde olacağı anlaşılmıştır. Bu nedenle, kırpma ve karmanın kısaltma türlerinin dışında tutulması durumunda, her bir kısaltma türünün kendi başına ayrı bir türetim süreci olarak ele alınması gerektiği önerisine ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aronoff, M. (1976). Word formation in generative grammar *linguistic inquiry monograph*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Bauer, L. (1983). *English word-formation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Booij, G. (2020). Principles of word formation. In *The Cambridge Handbook of Germanic Linguistics* (Cambridge Handbooks in Language and Linguistics) (Putnam, M. and Page, B., Eds.) (p. 238-258). Cambridge: Cambridge University Press.
- Bychkova, T. (2020). Cognitive approach to the theory of abbreviation. In *6th International e-Conference on Studies in Humanities and Social Sciences: Conference Proceedings* (p. 129-138).
- Cannon, G. (1989). Abbreviations and acronyms in English word-formation. *American Speech*. 64(2), 99-127.
- Crystal, D. (1995). *The Cambridge encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. (2003). *The Cambridge encyclopedia of the English Language* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. (2019). *The Cambridge encyclopedia of the English language* (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Denning, K. vd. (1995). *English vocabulary elements*. New York: Oxford University Press.
- Derin, T. vd. (2019). Indonesians' tendency to refer abbreviation as acronym: types of abbreviation as word formation process. *Globish: An English-Indonesian Journal for English, Education, and Culture*. 8(2) 9-18.
- Fandrych, I. (2004). Non-morphematic word-formation processes: a multi-level approach to acronyms, blends, clippings and onomatopoeia. Yayınlanmamış doktora tezi, University of the Free State, Bloemfontein.

- Fromkin, V. vd. (2003). *An introduction to language*. 7th ed. USA: Heinle, a part of Thomson Corporation.
- Harley, H. (2006). *English words: a linguistic introduction*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Kocaman, A. (1990). Dilbilim terimleri sözlüğü. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 1, 155-190. Retrieved from <http://dad.boun.edu.tr/tr/pub/issue/29234/312979>
- López-Rúa, P. (2002). On the structure of acronyms and neighbouring categories: a prototype-based account. *English Language and Linguistics*, 6(1), 31-60.
- McArthur, T. (1988). The cult of abbreviation. *English Today*. 4(3), 36-42.
- Minyar-Beloroucheva vd. (2020). Semantic and cognitive communicative aspects of abbreviation in the modern English discourse varieties. *International Journal of English Linguistics*. 10(1), 26-36.
- Plag, I. (2002). *Word-formation in English*. New York: Cambridge University Press.
- Pujiyanti, A. vd. (2019). Analysis of acronym and abbreviations in IJAL journal. *Journal of English Language Learning*. 3(2), 9-21.
- Quirk, R. vd. (1985). *A comprehensive grammar of the English Language*. London: Longman.
- Raith, E. ve Gusdian, R.I. (2018). Word formation processes in English new words of Oxford English dictionary (OED) online. *Celtic: A Journal of Culture, English Language Teaching, Literature and Linguistics*, 5(2), 24-35.
- Sarı, İ. (2015). *Türkçede ekleme dışı sözcük yapımı ve sözlükselleşme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Vicentini, A. (2003). The economy principle in language. Università di Milano, Mots Palabras Words.
- Yule, G. (2006). *The study of language* (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.